

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

Rashi's Peshat Revolution - was it an innovation 'ex-nihilo?' (course # 400-190-0)

fredmanlisa@gmail.com

שיעורי הפרשנות מוקדשים לעילוי נשמת הרבנית ד"ר אביגיל ראק,

שלימדה בימי העיון במשך כעשר שנים בעיקר על פרשנים ודרכי פרשנותם. יהי זכרה ברוך.

I. Predecessors

A. Targum

1. Hapax Legomenon-מילה יחידאית

בראשית ל, כ: ותאמר לאה, זבדני אלהים אתי זבד טוב--הפעם זבדני אישי... רש"י: זבד טוב - כתרגומו:

2. Rare words:

מלכים ב, ט לו: והיתה נבלת איזבל, קדמן על-פני השדה... רש"י: כדומן - תרגומו כזבל:

3. Words with Multiple Meanings

בראשית לו, כו: לכו ונקמנו ליִשְׁמַעֵאלִים, ונדנו אל-תהי-בו, כי-אחינו בְּשָׂרְנוּ, הוא; וישמעו, אחיו.

רש"י: וישמעו - יוקבילו מיניה. וכל ישמיעהי שהוא יקבלת דברים כגון זה, וכגון וישמעו יעקב אל אביו (ברי כח, ז); ינעשה ונשמעו (שמי כד, ז), מתורגמין: יוקבילי; וכל שהיא שמיעת האזן, כגון: וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן (ברי ג, ח); יורבקה שומעתי (כו, ה); וישמע ישראל (לה, כב); ישמעתי את תלנותי (שמי טז, יב); כולן מתרגמין: ושמע, ושמעית...

4. Differentiate Verbal Types/בניינים

דברים ד, י: יום, אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב... אשר ילמדו ליראה אתי... ואת-בניהם, ילמדו.

רש"י: ילמדו - ילפון לעצמם: ילמדו - ילפון לאחרים:

5. Rejects the Targum

בראשית כה, ג: ויקשן ילד, את-שכבא ואת-דדו; ובני דדו, היו אשורים ולטושים ולאמים.

רש"י: אשורים ולטושים - שם ראשי אומות. ותרגום של אונקלוס - אין לי לישוב עם לשון המקרא.

[אונקלוס - ... ובני דדו הוו למשריין ולשכונין ולענון-ותרגומו: (those who encamp in caravans, dwell in tents & island dwellers-)

B. Menahem ben Saruq (920-970 Tortosa, Cordova, Spain) Approx. 190 times

<http://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=165>

1. Classification of Roots

(a) Roots with multiple meanings

רש"י ברי יא, כח: על פני תרח אביו - בחיי אביו ומדרש אגדה: שעל ידי אביו מת; שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את הצלמים, והשליכו לכבשן האש. והרן יושב ואומר בלבו: אם אברם נוצח, אני משלך, ואם לאו, אני משלך. וכשנצל אברם אמרו להרן: משל מי אתה? אמר: משל אברם אני. מיד השליכוהו לכבשן ונשרף, וזהו אור כשדים (מנחם פירשו אור כשדים - בקעת כשדים, וכן באורים כבדו ה"י (יש' כד, ט), וכן 'מאורת צפעוני' (יש' יא, ח). כל חור ונקע עמוק קרוי 'אורי'.

רש"י ישעיהו פרק יט: דללו - בנחברת 'אם דל הוא' (ויקרא יד):

(b) Hapax Legomenon-מילה יחידאית

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

תש"י עמ"ל כ"ב י"ב : מיכל המים - איני יודע מתרון לו במחבת 'כל' ; נפתרנו לפי ענינו, כמו 'שבולת הנהרי' (יש' כז, יב) :

(c) Unilateral Roots

תש"י עמ"ל כ"ב י"ב : ללז - על כרחו יללדתי פירושו, ואין לו דמיון. נמנחם חיברו בחלק י"ללה' לפי שחבלי לידתה ביללה ביש' לה; ויסוד יללה' אין אמת ביסודה אלא למ"ד לבדה :

2. Rejects Menahem

שפי"ט כ"א י"ג : ושלך לא צדה, ותהי' להים אנה לידו - ועשיתי קץ מקום, אשר יגוס שקמה.

תש"י : צדה - לשון אורב, וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה (שמי"א כד, יא), ולא יתכן לומר צדה - לשון 'הצד ציד' (כ"ד כז לט), שצידה תחת אינו נמצא היי במעל שלו, ושם דבר בו 'ציד', וזה שם דבר בו 'צדקה' (ראה במ' לה, כ), ופועל שלו 'צודה', וזה - פועל שבו 'צדה' האומר אני : פתרוני כתרומו : עדלא כמין ליה. נמנחם חברו בחלק יצד ציד', ואין אני מודה לו. ואם יש לחברו ביארת מהלכות של צדה, סתברו בחלק יעל צד תנשאוי (יש' סו יב), 'צדה אורה' (שמי"א כ כ), 'ומלין לצד עלאה ימללי' (דני ז כה). ואף כן : אשר לא צדה - לא צידד למצוא לו צד מיתה, ואף זה יש להרהר עליו. סוף דבר : לשון אורב הוא :

C. Dunash ben Labrat (920-990, Fez, Morocco - Cordova, Spain) Approx. 21 times

1. Understanding of Words

תש"י עמ"ל כ"ב י"ב : תערוג - תצנע; כאשר פתח דונש : 'ערגו לאיילים כינהם' לשחלים, ויגעה לעגלים, ויצהלי לטוסים... :

2. Important Source of Arabic

תש"י עמ"ל כ"ב י"ב : ולא יח - לשון ניתוק, ולשון ערבי הוא, כדברי דונש בו לברט : not be detached- sense of severance : היה תלמים פתח ער, כדקמית - לשון ערבי הוא, כך פרוש דונש, והוא מכלי הנגרים : hammers

Rashi quotes both Menahem & Dunash Approx. 31 times

תש"י עמ"ל כ"ב י"ב : ואמר להובדא - ואמר להאבד, ויין של יאמר נתעצמו בו מנחם ודונש...

And ordered to destroy- About this 'vav' of Menahem and Dunash disputed...

תש"י עמ"ל כ"ב י"ב : בשצף קצף - מנחם פתח חרי אף; ודונש אמר במעט קצף, כמו 'ברגע קטן עזבתיך' (נד, ז) וכן תרגם יונתן :

a little wrath- Menahem interprets 'with kindling of wrath' but Dunash states 'with a little wrath' like...like Targum Jonat.

The "Epic Debate"

Angel Saenz-Badillos, "Early Hebraists in Spain," *HBOT*, p. 104

The differences of approach between Menahem's & Dunash's schools are based both on the linguistic perspective, of defending the proximity of the languages and the possibility of a comparative study, as well as on theological grounds. Dunash relies more on the traditional rabbinic interpretation, while Menahem underlines the uniqueness and excellency of the *sola scriptura*, whose divine language cannot be compared with other human works.

II. Contemporaries

A. Rabbeynu Yitzhak Halevi (1000?-1075?, Worms, Germany)

משלו י"ב : סמו ענל ידו, בעלמתי ; נס-אל-פיהו, לא ישיקנה

תש"י : סמו ענל ידו בעלמתי - ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי : בעלמתי בשעת הצנח והגליד, על שם שהקור והגליד מבקעין וברחוק את הימים :

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

A lazy man hid his hand - **בצלחת** - **In the name of Rabbi Yitzchak Halevi I heard:** **בצלחת** - at the time of cold and frost, since the cold and the frost crack and split (מקבעין וצולחין) the hands. [הצלחת-צולח, i.e. a lazy man hid his hand in winter]

רש"י שמואל א פרק א, כד: ואיפה אחת קמח - שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי...

B. The Poterim/הפותרים

רש"י ויקרא פרק יד, יד: תנוך - גדר אמצעי שבאוזן. ולשון 'תנוך' לא נודע לי, והפותרים קורים לו 'טנדרוס':

עובדיה א, כ: ונלת החל-הזה לבני ישראל אשר-קנענים, עד-צרפת, ונלת ורושלם, אשר בקרד--ירשו, את ערי הנגב.

רש"י: וגלות ירושלים אשר בספרד - שהיא מבני יהודה אשר גלו לספרד הם יירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל. ואומרים הפותרים: צרפת - הוא המלכות הזה שקורין 'פרנצא'. ספרד - תירגם יונתן 'אספמיה':

Personal Contact?

משלי כט, י: אנשי דמים, ישנאו-תם; וישרים, יבקשו נפשו.

רש"י: יבקשו נפשו - לשון חבה; ומדומה אני שזה דומה לו שאמר דוד לאביתר 'שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך' (שמי"א כב, כג) - מי שיגמול לי חסד יגמול לך, ואין הפותרים מודים לו.

Seek his soul - an expression of love, and it seems to me that this is similar when David said to Evyatar, "stay with me don't be scared because he who seeks my soul seeks your soul" (I Sam. 22, 23) - he who will deal kindly with me will deal kindly with you. But the poterim/interpreters do not agree with me.

Written Works

רש"י יחזקאל פרק כא פסוק יח: לא יהיה - ... ושמעתי בו לשונות רבות, וראיתי בסיפרי פתרונות, ולא נתיישבו לי...

Alternate laazim

רש"י חולין ח עמוד א: ליבן - באור בלשון חכמים נקרא ליבון ובלשון הלועזים קורין באדמותיי. רש"י יחזקאל פרק ד פסוק טז: דאגה - 'איינשאי' בלעז [aynse, anxiety, fear], ובלשונינו 'דובטור' [dobot, terror, fright].

One of the Poterim:

C. R' Menahem bar Helbo/מנחם בר חלבו (1015-85, Province, Ashkenaz) Approx. 10 times

רש"י מלכים א פרק ו, ט: גבים ושדרות בארזים - שתי תקראות: אחת עשויה לנוי מלמטה, ואחרת של לוחי ארזים מלמעלה; של גבים היא התחתונה. ורש"י: 'הנתוכין', ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל, שהם נסרים נאים ארוגים כמין צורה, וקורין לו בלשונינו 'צלדי' [celed, ceiling] ובלשון אשכנז 'הימלי' [hemle], והוא לשון 'שמים' - שמי קורה.

Rashi Kings I, 6,9: With paneling & joined planks of cedar - There were two ceilings. The one made for beauty was below, and the one of planks of cedar was above.... And Jonathan rendered גבים as הנתוכין, but I do not know what they are. And I heard from the name of Rabbi Menahem זצ"ל, that they are boards woven beautifully in the form of a design and it is called in our language 'צלדי' 'celed' and in German 'hemle' and that it is an expression of something heavenly in appearance or in height as the highest part of the beam.

רש"י ישעיהו פרק י פסוק כד: ומטהו ישא עליך - לאיים כדרך שעשה למצרים. ויש עוד לפרש בשבט יכח; אשר עד הנה הכך בשבטו, והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים. משם רבי מנחם אמר לי ר' יוסף:

And his staff may he bear over you - to frighten you, the way he did to Egypt. It may alternatively be explained: With a rod does he smite you - i.e., who has smitten you until now with a rod and has become accustomed to bearing his staff and his fright over you as the Egyptians did, in the name of Rabbi Menahem transmitted by Rabbi Joseph.

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

D. R' Joseph Kara/ר' יוסף קרא (1050-1125, Province, Ashkenaz, Troyes)- Rashi's Colleague/Student

ישעיהו ב, כב : חדל לכם מן האדם אשר נשמה נאפו- פתך בו אחי אבא רבי מנחם ברי חלבו...
מל"א טו, ט : שר מחצית הרכב- ... וראיתי בפתרוני רבי מנחם בר חלבו...

III. Students

A. R' Shmuel ben Meir/ר' שמואל בן מאיר (Rashbam) (1085-1158, N. France

שמות טו, ו : ימינך ה', נאדרי בכח ; ימינך ה', תרעץ אויב .

רש"י שמות פרק טו, ו : 1. ימינך ה' ימינך ה' – שני פעמים, כשישראל עושין רצונו של מקום, השמאל נעשית ימין : ימינך ה' נאדרי בכח – להציל את ישראל, וימינך השנית תרעץ אויב. 2. ולו נראה : אותה ימין עצמה תרעץ אויב, מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ; 3. ופשוטו של מקרא : ימינך הנאדרת בכח, מה מלאכתה? ימינך היא תרעץ אויב, וכמה מקראות דוגמתו : 'כי הנה אויבך ה' כי הנה אויבך יאבדו' (תהי צב, ו), 'עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו' (תהי צד, ג), 'נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולס' (תהי צג, ג) ... נאדרי- היו"ד יתירה....

Your right hand, your right hand - 1. Twice, when Israel performs the will of G-d, the left becomes right. Your right hand G-d is majestic in might- to save Isarel, and your second right hand crushes the enemy. 2. But it appears to me that the very right hand crushes the enemy that which is impossible for a man to do, to perform two tasks with one hand. 3. But the simplest meaning of the verse is: Your right hand which is majestic in might, what is it's work? "Your right hand crushes the enemy." And there are many verses like it. "For behold your enemies O G-d, for behold your enemies will be destroyed" (Ps. 92: 10); "How long will the wicked O G-d, how long will the wicked rejoice" (Ps. 94: 3); "The rivers raised O G-d, the rivers raised their voice" (Ps. 93: 3)...
 Is majestic- the letter yod is superfluous...

Do all three explanations appear in Manuscripts of Rashi's commentary and the earliest printed editions of the late 15th century? If no- who added them and why?

What are the similarities between Rashi's 3rd comment and the following comment of his grandson, the Rashbam?

רש"י שמות פרק טו : (ו) ימינך י"י – שאתה נאדרי בכח, היא תרעץ אויב.. ומקרא זה – כעין 'נשאו נהרות י"י נשאו נהרות קולס' (תהי צג, ג). 'עד מתי רשעים י"י עד מתי רשעים יעלוזו' (תהי צד, ג) ; 'כי הנה אויבך י"י כי הנה אויבך יאבדו' (תהי צב, ו). חציו הראשון אינו מסיים דברו, עד שיבא חציו האחרון וכפלו ומשלים דברו, אך בחציו הראשון מזכיר במי הוא מדבר :

How did this commentary of the Rashbam enter Rashi's commentary?

כ"י בודלינא 271, עמ' 12א : כ"י של תוספות עה"ת לברי מט, כב : "בן פורת יוסף- דרך הפסוק להתחיל דברו ואינו גומר ואחר כך חוזר ומתחיל וגומר כגון 'נשאו נהרות ה' ולא פירש מה נשאו ואחר כך מפרש 'נשאו נהרות קולס' וכן, 'ימינך ה' נאדרי בכח' ולא פירש מה תעשה, ואחר כך פירש 'תרעץ אויב' וכן, 'כי הנה אויבך ה' ; כל זה מיסוד רבי שמואל וכשהיה רש"י [רבי שלמה זקט] מגיע לפסוקים אילו היה קורא אותם פסוקי שמואל [על שמו]....

Baalei Hatosafot: "... All this is from Rabbi Samuel's treatise, and when Rashi [Rabbi Solomon his grandfather] came to one of these verses, he would refer to them as 'Samuel verses,' [in his name]."

רש"י בראשית פרק לו : וגם רבנו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום

And also Rabbeynu Shlomo, my mother's father, who enlightened the eyes of the diaspora by explaining the books of the Tanach took note to explain the *peshto shel mikra*, and I, Shmuel the son of Meir his son in law z"l, debated with him and before him and he admitted to me that if he had the opportunity, he would be obliged to compose new commentaries according to the *peshtat* (interpretation)s that emerge anew every day..